

SULEVI RIUKULEHTO

FT, tutkimusjohtaja, aluehistoria ja kulttuuriperintö

Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti

Ismo Björn on kirjoittanut kirjan Karjalan tutkimuslaitoksesta

Ismo Björn: *Viisikymmentä vuotta Karjalan tutkimus(laitos)ta*. 2020. Itä-Suomen yliopiston julkaisuja. General Series 40. Joensuu. 223 s.

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.124762>

Alueellinen keihäänkärki ja tieteen moniottelija

Ismo Björnin avauksen mukaan tässä esiteltävä teos ei ole hauska kirja. Syntyessään Karjalan tutkimuslaitos (KTL) oli Joensuun yliopiston tieteellinen keihäänkärki ja alueellinen kehittämissyksikkö. Nykyään se on osa Itä-Suomen yliopistoa ja sen yhteiskunta- ja kauppatieteellistä tiedekuntaa. Samaan tapaan ovat muutoaan muuttaneet ja hallinnollista kotiaan vaihtaneet monet muutkin erillistutkimuslaitokset. Yliopistokeskuksessa työskentelevänä tutkijana minun on helppo nähdä Karjalan tutkimuslaitoksen vaiheissa monia tuttuja säikeitä. Se on kohdannut samat tyrskyt, joissa muutkin ainelaitosten ulkopuoliset yksiköt ovat velloneet.

KTL kiinnostaa minua myös henkilökohtaisemmista syistä: se edustaa ajallisesti suuntautunutta aluetutkimusta, jonka kiinnostus on ainakin osittain ylittänyt kansallisen tutkimuksen pönkittämät paradigmat. Kolmanneksi Björnin kirja kannattaa vinkata tämän lehden lukijoille myös siksi, että sen suojissa on kasvanut myös yksi suomalaisen maaseutututkimuksen pääjuurista.

Aluksi Karjalan tutkimuslaitos katsoi olevansa alueyksikkö: jonkinlainen Itä-Suomen tutkimuskeskus. Sellaisena se vertautui muiden yliopistojen alueellisiin tutkimuslaitoksiin, joita perustettiin esimerkiksi Oulun ja Vaasan yliopistoihin. Kenties KTL on kuitenkin onnistunut ratsastamaan korkeakoulupolitiikan pintakuohuissa monia muita yksiköitä paremmin: pää on pysynyt pinnalla jo yli 50 vuotta. Mutta uusiakin toimijoita on tullut: kuudessa yliopistokeskuksessa majoilee monia KTL:n kaltaisia toimijoita.

Oikeasti KTL ei tutkinut vain Karjalaa ja karjalaisia. Se on koko olemassaolonsa ajan ollut tieteen moniottelija, monitieteinen toimija. Jo ensivuosina hahmottuivat neljä tutkimusjaostoa: humanistinen, aluepoliittinen, ekologinen ja koulutustutkimus. Jaosten sisään mahtuikin sitten melkein mitä tahansa: historiaa, kylätutkimusta, kansanrunoutta, dendrokronologiaa, harjututkimusta. Ekologian ala kasvoi nopeasti ja sai oman tutkimusaseman Savonlinnaan. Siitä kehittyi suurjärvien tutkimus. Maakunnan päättäjät halusivat taloustiedettä, yliopistolaiset sosiologisesti suuntautunutta yhteiskuntatutkimusta. Kaikki sopivat KTL:n sisälle.

Jonkun mielestä moinen avaruus voi kuulostaa linjattomalta, mutta jokseenkin näintoimivat muutkin maamme korkeakoulut 1970–1980-luvuilla. Tutkimuslaitoksilta odotettiin laaja-alaisuutta. Björn kertoo, että KTL:n ohjenuorana oli alueellisuus: laitos halusi palvella omaa aluettaan.

Korkeakoulupolitiikan kuohuja

Vuodelta 1987 Björn kertoo episodin, joka vähemmän hauskaksi mainostetussa kirjassa sittenkin on lähes hupaisa. Kokoomuslainen pääministeri Harri Holkeri veti hetkeksi koko kansakunnan huomion Joensuuhun valitsemalla sen rakennemuutosseminaarinsa pitopaikaksi, mutta Joensuun ”tutkijoilla ei ollut tarvetta, ei edes syytä näyttäytyä osana poliittista valtaa ja sitä pönkittävää puhetta”. He järjestivät varjotapahtuman, pommittivat rakennemuutosseminaarilaisia tomaateilla ja järjestivät surumarssin yliopistolta kaupunkiin.

Björn nimeää Joensuun rakennemuutosseminaarin vedenjakajaksi, joka päätti hyvinvointivaltion rakentamiseen suuntautuneen eetoksen korkeakoulupolitiikassa. Seminaarilla haettiin legitimaatiota uudelle tiedepoliittiselle suuntaukselle, jossa tutkimus liitettiin taloudelliseen kasvuun. Uuden talouspolitiikan suuri avaus, rahoitusjärjestelmän avaaminen,

osoittautui heti holtittomaksi syöksyksi tuntemattomaan. Hyötyjiä olivat taloudellis-tekniset tieteet sekä korkeakoulujen ulkopuoliset tiedepuistot ja teknologiakeskukset.

Uuden muotipuheen mukaan pyrittiin kansainväliselle huipulle valituilla painopistealoilla. Alkuvuosien väljä tutkimusmäärittely keskittyi yhä kapeammaksi. Tämäkin oli muoti-ilmiö – korkeakoulupoliittista kuo-huntaa – joka kohdattiin kaikissa korkeakouluissa. Tosin en muista, että tomaatteja olisi muualla heitelty.

Björn on varmasti oikeassa epäillessään keskittymisen johdonmukai-suutta, sillä samaan aikaan tuli myös yliopiston ulkopuolinen rahoitus eli alibudjetointi. Sen piti kannustaa tutkijoita hankkimaan täydentävää rahoitusta. Samalla kun painopisteitä tarkennettiin, rahaa jouduttiin kalastelemaan yhä useammista lammikoista. Muistan, kuinka eräs Tam-pereen teknillisen korkeakoulun professori tiivistä oman tutkimusyksik-könsä strategian: tutkimuksessa keskitytään valittuihin kärkiin, mutta rahasta soudetaan vaikka mummoja joen yli. Lieneekö tuttua myös KTL:ssä?

Toisen korkeakoulupoliittisen rajakohdan Björn piirtää vuoteen 2010. Uusi yliopistolaki lisäsi johtajan valtaa, toi lähiesimiesajattelun ja siirsi tukipalvelut hallintopalvelukeskukseen. Menetettiin käsikirjastot ja lai-tossarjat. Väki vaihtui. Samaan käännteeseen osui Itä-Suomen yliopiston perustaminen.

Viimeisen vuosikymmenen kertomus on huippuyksikköstatuksen tavoit-telua. Kansainvälisen rahoituksen hankkijoista tuli arvostettuja ammatti-laisia. Björn ei vähättele vaikeuksia, joita KTL:n tutkijat kohtasivat kan-sainvälisen rahoituksen ja julkaisemisen saroilla. Tämäkin kokemus taitaa olla kiusallisen tuttu myös muissa tutkimusyksikössä, samoin vii-meisessä vaiheessa tulleet rankingit, jufo-luokittelut, jotka kuvaavat tuloksellisuusvaatimusten muuttumista entistä suorituskeskeisemmiksi.

Persoonallisia toimijoita ja tuoretta tutkijanotetta

Karjalan tutkimuslaitoksen kautta ovat kulkeneet monet nimekkäät ja persoonalliset tutkijat: Heikki Kirkinen, Osmo Kontturi, Seppo Knuuttilla, Heikki Eskelinen, Veijo Saloheimo, Pertti Rannikko. Historian sivuilla KTL vaikuttaa hämmästyttävän miesvaltaiselta. Ensimmäiseksi KTL:ään sijoitettuun professuuriin nimitettiin kuitenkin Riitta Kosonen alanaan

raja-alueet ja Venäjän tutkimus. Moniottelijan menneisyydestä voisi tehdä useita nostoja. Oman kiinnostukseni ohjaamana teen niitä tässä vain pari.

Jo ensimmäinen johtaja, Heikki Kirkinen – historioitsija ja myöhempi Joensuun yliopiston rehtori – on aluehistorioitsijaa kiinnostava hahmo. Hänen vaikutuksestaan tutkimuslaitoksen ensimmäisiä töitä olivat Pohjois-Karjalan maakuntahistorian ja sodanjälkeisen karjalaisen kulttuurin tutkimushankkeet. Kirkinen ei rakentanut tutkimusohjelmaa varsinaisesti nykyaikaisen aluehistorian periaatteille – sellaista ei oikeastaan vielä ollut olemassa. KTL:ssa alueita tutkittiin Suomen valtion sisällä. Paljon tehtiin paikallishistorioita. Siitä huolimatta nimi oli kaukaa viisas. Karjalan tutkimuslaitos ei julistanut nimessään valtiota vaan aluetta, vieläpä sellaista, jolla oli merkitys myös maan rajojen ulkopuolella. Mielestäni tällaiselle ajattelulle olisi Suomessa enemmänkin tilaa.

Myös Lappi ja Pohja(nmaa) ovat Karjalan tavoin kulttuurialueita, joissa alueellinen vaikutus on vuosisatojen ajan ylittänyt kauas Suomen rajojen yli. Ne ovat rajat ylittäviä alueita. Lapin tutkimuksella on vahvat perinteet, joissa Lapin yliopisto on ymmärrettävästi tärkeimmässä osassa. Siellä historiatieteet eivät tosin ole edustettuina. Sen sijaan Norjassa tätäkin asiaa on harrastettu. KTL:n ansiosta Karjalan alueen tutkimusta alettiin tehdä monitieteisesti, leveällä kärjellä, ja yhteys Neuvosto-Karjalan kulttuurintutkijoihin alkoi jo Kirkisen aikana. Idän tutkimusyhteydestä muistuttaminen on juuri nyt epämuodikasta, mutta totuus on, että muu Suomi joutaa olla siitä kateellinen. Kolmas rajat ylittävä alueemme, Pohja, on jäänyt toistaiseksi lähes kokonaan aluehistoriallisen kiinnostuksen ulkopuolelle.

Varsinainen raja-alue tutkimus kasvoi KTL:n vahvuudeksi 1990-luvulla. Korkeakoulupoliittisella rakennemuutoksella oli siihen vain välillinen vaikutus. Paljon suurempi merkitys oli Neuvostoliiton romahtamisella, itärajojen aukeamisella ja Euroopan unioniin liittymisellä. KTL oli yksi Euroopan integraation voittajista. Euroopan unioni tarvitsi ja rahoitti valtion rajat ylittävää tutkimusta. Äkkiä kaikki olivat kiinnostuneita rajasta ja varsinkin itärajasta.

Nimi Karjalan tutkimuslaitos sai uutta sisältöä, kun toiminnan ytimeksi tulivat raja-alue tutkimus sekä pitkälle viety Venäjä-yhteistyö. Itsellenikin oli yllätys, kuinka laaja-alaista ja syvää yhteistyöstä tuli: Neuvostoliiton kanssa aloitettu tutkijavaihto nousi uudelle tasolle, alkoi myös kenttä- ja

arkistotyö Venäjällä. Sinne vietiin myös kylätutkimus ja suurjärvien tutkimus. EU-rahalla tehtiin laajoja raja-alue tutkimuksia. KTL:llä oli venäläisen Mekrijärven tutkimusaseman kanssa yhteinen hallintokin vuosina 1995–1998. Kuulostaa jännittävältä.

Suomalaisen maaseutututkimuksen kannalta tärkeäksi osoittautui se yhteiskunnallinen tutkimus, joka henkilöityi aluetutkijoihin Pertti Rannikkoon ja Heikki Eskeliseen. KTL oli yksi niistä paikoista, joissa tunnistettiin ja podettiin suomalaisen maaseutupolitiikan puutosta. Suomesta puuttui kokonaisvaltainen maaseutupolitiikka. Joensuussa tutkittiin kyliä pääosin metsä-, osin maatalouden muutosten näkökulmasta. Vuonna 1988 perustettiin maaseutuinstituutti, ja 1990 tutkimuslaitokseen perustettiin maaseutututkimuksen erikoistutkijan virka, jossa Rannikko aloitti. Kylätutkimus tuli suomalaisen maaseutupolitiikan yhdeksi pilariksi.

Selvästi tappioutilille Björn kirjaa Aleksanteri-instituutin perustamisen Helsingin yliopistoon, jolle opetusministeriö antoi Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen koordinoititehtävän. Samalla se kirkasti KTL:n alueeksi rajan ja raja-alueiden tutkimuksen. Samanlaista kilpailuasetelmaa Björn ei ilokseni näe Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskusten eli nykyisen Ruralia-instituutin kanssa. Maaseutututkimuksen vahvistaminen oli yhteinen asia.

Vuonna 2008 KTL sai Eskelisestä maaseutuprofessorin, kun laitokselle määriteltiin kolme painoalaa (aluekehitys ja maaseutu, etnisyyt ja kulttuuri sekä raja ja Venäjä) ja jokaiseen niistä järjestettiin yksi professuuri.

Arvostelevia sanoja kirjasta

Itä-Suomen yliopiston ihmisille teoksella on tietenkin erityinen merkitys. Mutta KTL:n tarina antaa ajateltavaa myös kaikille niille tuhansille akateemisen tien kulkijoille, jotka ovat työskennelleet yliopistojen ainelaitosten ulkopuolisissa yksiköissä ja filiaaleissa.

Jonkin verran kuvataan myös tutkimuslaitoksen arkea. Siitä olisin lukenut enemmänkin. Fyysinen sijainti Pielisjoen linnassa loi KTL:lle eliittilaitoksen kehää. Linnasta luopuminen vuonna 2005 kuvataan siirtymisenä ”tiilenpäitä lukemaan”. Linnan henkeä muistellaankin kirjassa oikein erityisessä luvussa.

Kuvitusta ei kirjassa ole lainkaan. Viittaustekniikka on kevyt. Kuitenkin kyseessä on historiateos. Björn käyttää asiakirja-aineistoa, sanomalehtiä sekä muistitietoa. Siihen on ollut hyvät edellytykset, sillä useimmat kirjan keskeiset henkilöt ovat edelleen voimissaan. Kirjoittaja ilmoittaa metodikseen historiallisen etnografian. Tavoitteena on paikallisesta nouseva yleistettävä tiede, joka on selvästi sukua Karjalan tutkimuslaitoksessa harjoitetulle aluetutkimuksen perinteelle.

Kirjoitusvirheitä on luvattoman paljon. Joskus ne ovat hupaisiakin. Björn kertoo, että laitosta on johtanut Petri Kahila vuodesta 2106. Toki normaalilahjakas lukija yleensä ymmärtää tarkoituksen asiayhteydestä. Björn haluaa tietenkin sanoa, että Petri Kahila johtaa laitosta vuoteen 2106.